

AVANT-PROPOS ❖ Sujet vaste, à peine saisissable qui est la culture juridique des clercs médiévaux. Néanmoins, s'inspirés de l'aveu de présenter les conjonctions de l'héritage des ecclésiastiques et les débuts de l'état moderne est un des grands défis des médiévistes. Pour y répondre, nombreux chercheurs se sont associés sous l'égide d'un groupement de recherches européennes (GDRE « At the Foundations of the Modern European State: the Legacy of the Medieval Clergy ») à appréhender les éléments dont les clercs médiévaux avaient contribué à la construction de l'état moderne.

LE PRÉSENT VOLUME accueille en majorité des *études* présentées dans le cadre d'un des rencontres thématiques, celui qui s'est tenu à Angers en novembre de 2011. Le sujet de cette journée d'études était – près de la mobilité – la culture juridique des clercs médiévaux ; on a le plaisir de publier ici les communications presque intégralement.

Elles offrent des perspectives d'analyses très variées. Présenter la culture juridique des clercs médiévaux se repose avant tout sur celle des sources du savoir, ensuite sur l'usage de celui-ci et enfin sur les manifestations intellectuelles, les bibliothèques. Les deux premières des études en présentent un panorama entier portant sur des deux extrémités des territoires angevins, Anjou, Maine (J.-M. Matz) d'une part et la Hongrie d'autre part (G. Kiss). Les deux autres contributions (A. Le Roux, M. A. Bilotta) proposent un aspect plus particulier à première vue, l'analyse de la constitution des bibliothèques, de la circulation et de l'usage des oeuvres juridiques. Elles nous permettent de mieux comprendre quels étaient les éléments qui constituaient la culture juridique des clercs médiévaux, combien ces oeuvres reflétaient un usage professionnel et/ou un intérêt intellectuel personnel, à quel points des ateliers pouvait combler les besoins de ces milieux.

Le présent volume abrite également une *communication* des deux collègues salernitains qui proposent l'évolution d'un des diocèses les plus compliqués de l'Italie méridionale. Suivi de près la formation d'évêché depuis la conquête des Lombards à travers l'époque de la principauté ensuite l'époque normande, l'occupation des Staufiens pour finir avec l'installation des Angevins, cette communication offre un panorama des chaînes et des facteurs de l'évolution à la fois institutionnelle et physique. Ce dernier élément forme – par la présentation d'un patrimoine remarquable – une sorte de jonction à l'héritage culture des clercs médiévaux.

Les *notices de recherches* présentent deux projets de recherches collectifs. Le premier est celle de l'entreprise à grande échelle des *Fasti Ecclesiae Gallicanae* qui commémore cette année ses vingt-cinquième anniversaire. Le concept, les méthodes appliqués pouvaient et pourront sans doute inspirer d'autres projets. L'exemple du Portugal en est emblématique : servi du modèle français les chercheurs portugais ont achevé leurs recherches prosopographiques, mais ils viennent de lancer un nouveau projet – ici présenté par un des ses leaders, H. Vilar – visant à examiner le rôle du clergé dans la construction des monarchies de la péninsule Ibérique.

Enfin, la rubrique *Atelier* nous permet de rejoindre le contexte des études présentées de l'issue actuelle de notre revue. On expose ici les travaux menés entre 2010 et 2013 dans le cadre du GDRE « At the Foundations of the Modern European State: the Legacy of the Medieval Clergy ». L'intérêt de celle-ci est bien claire : elle sert à introduire une deuxième issue thématique de *Belvedere Meridionale* dédié à présenter d'autres productions intellectuelles de ce même projet à suivre.

ELŐSZÓ ❖ A középkori klerikusok jogi műveltsége igen kiterjedt, nehezen megragadható téma. Ennek ellenére a medievisták előtt álló egyik legnagyobb kihívás annak bemutatása, hogyan kapcsolódott egymáshoz a középkori egyházi öröksége és a modern állam. E kérdés megválaszolására számos kutató részvételével tett kísérlete egy nemzetközi kutatási program (GDRE « At the Foundations of the Modern European State: the Legacy of the Medieval Clergy »), amely arra kereste a választ, hogy a középkori egyháziak mennyiben járultak hozzá a modern állam kialakulásához.

A JELEN LAPSZÁM tanulmányait a 2011 novemberében Angers-ban (Franciaország) tartott egyik tematikus műhelykonferencián elhangzott előadások többsége teszi ki. E konferencia témája – a mobilitás mellett – a középkori klerikusok jogi műveltsége volt, az e tárgykörben elhangzott előadások mindegyike helyett kapott a jelen lapszámban

E tanulmányok különböző szempontok szerint közelítik meg a témát. A középkori klerikusok jogi műveltsége bemutatásából természetesen nem hiányozhat a tudás forrásának bemutatása, ahogy annak hasznosítása sem, végül pedig nem nélkülözheti a műveltség tényleges kifejező eszközeit, a könyvtárakat sem. A két első tanulmány átfogó képet ad az Anjou területek két végpontjáról, Anjou, Maine (J.-M. Matz) ill. Magyarország (Kiss G.) vidékéről. A másik két tanulmány (A. Le Roux, M. A. Bilotta) elsőre túlságosan is specifikusnak tűnhet, valójában azonban magába foglalja a könyvtárak, a jogi művek forgalmának és hasznosításának beható elemzését. Segítségükkel jobban megérthetjük, milyen elemekből épült fel a jogi műveltség, az egyes művek mennyiben tükrözték szakmai vagy személyes intellektuális igényeket, ill. az egyes műhelyek mennyire tudtak megfelelni e kihívásoknak.

A jelen lapszámban közleményként kapott helyet két salernói kolléga munkája, akik Dél-Olaszország egyik legösszetettebb fejlődéstörténetével bíró egyházmegyéje, Salerno történetét mutatják be. A közlemény, kezdve a lombard hódítástól, a hercegség, a normann hódítás, a Stauf korszakon át az Anjouk megtelepedésével bezárólag átfogó képet a fejlődés útjairól és tényezőiről mind intézménytörténeti mind fizikai szempontból. Ez utóbbi elem – a figyelemre méltó kulturális örökség bemutatása révén – jó visszacsatolást jelent a középkori egyházi társadalom kulturális hagyatékának témájához.

A kutatás közben rovatban kapott helyet két, több kutató együttműködésével megvalósult projekt. Egyikük, a nagyszabású *Fasti Ecclesiae Gallicanae* nevű vállalkozás éppen huszonöt éve indult útjára. A kiinduló elképzelések, az alkalmazott módszerek más kutatási programokat is megihlettek, megihletnek. Erre jó példa egy Portugália. Az ottani kollégák a francia modell alapján végezték el a maguk prozopográfiai kutatásait, és – amint azt H. Vilar előadásából megtudhatjuk, nemrég egy újabb projektet indítottak, amely a pápáság szerepét vizsgálja az Ibériai-félsziget monarchiáinak kiépülésében.

Végül, a műhely rovatban visszatérünk a jelen lapszám egészének háttérét adó témához. Itt kapott helyet a 2010 és 2013 között működött nemzetközi kutatócsoport (GDRE « At the Foundations of the Modern European State: the Legacy of the Medieval Clergy ») munkásságának bemutatása. Ennek is megvan a nem titkolt oka, mégpedig az, hogy ezzel szeretnénk megteremteni a kapcsolatot *Belvedere Meridionale* következő tematikus számához, amely hasonlóan ehhez, e kutatási projekt szellemi termékei közül szemezget mintegy annak folytatásaként.

KISS GERGELY